

KİTAP TAHLİLİ

(BOOK REVIEW)

Halit GÜLŞEN
AVİM Uzmanı
hgulsen@avim.org.tr

BABADAN OĞULA GÜNEY KAFKASYA, TÜRKİYE-GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİ

Yazar: Candan AZER, Truva Yayınları, Ocak 2011, 647 sayfa.

Emekli Büyükelçi Candan Azer'in "Babadan Oğula Güney Kafkasya, Türkiye-Güney Kafkasya İlişkileri" adlı kitabı, bu yılın Ocak ayında Truva Yayınları tarafından yayımlanmıştır. 647 sayfadan oluşan eser, Türklerin Kafkasya ve Anadolu'ya gelişlerinden, Anadolu Selçuklu dönemine; Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki siyasal gelişmelerden, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na; Sovyet Rusya'nın çöküşünden, Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerine ve Karabağ Sorunu'na kadar çok sayıda konu başlığını içermektedir. Kitap çok geniş kapsamlı olduğu için özellikle Türk-Ermeni ilişkileri, Ermeni sorunu ve Türkiye-Güney Kafkasya ülkeleri arasındaki ilişkilerin konu alındığı bölümlerde, dikkat çeken noktaların üzerinde duracağız.

Bilindiği gibi Türkler ve Ermeniler uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu içinde birlikte yaşamışlardır ve belli bir döneme kadar aralarında ciddi bir sorun olmamıştır. Nitekim Ermeni sorununun ne olduğu incelenirken ilk araştırılan nokta, Osmanlı'da huzur ve hoşgörü ortamında yaşayan, 'millet-i sadıka' olarak adlandırılan Ermenilerin neden ve nasıl Osmanlı İmparatorluğu ve Türkler ile aralarının bozulduğudur. Azer'de kitabında bu noktaya değinmiştir. Osmanlı bünyesindeki Ermeni tebanın Maliye, İçişleri, Dışişleri, Eğitim, Adalet ve Bayındırlık bakanlıklarında istihdam edildiklerini; kendi kiliseleri, okulları, gazeteleri ve hastaneleri olduklarını belirten yazar, uyum içindeki bu havanın XIX. yüzyıl başlarında Katolik ve Protestan misyonerlerin etkinlikleri sonucunda ve özellikle bu mezheplere geçen Ermeniler arasında kültürel kimlik arayışının başlamasıyla dağılmaya başladığını belirtmektedir. Ayrıca Bulgarların ve Sırpların bağımsızlıklarını almalarının ve Anadolu içlerine kadar giren Rusların yoğun propagandalarının bu dönüşümde etkin bir rolü olduğunu altını çizmektedir.

Yazar Berlin Antlaşması'nın önemine dikkat çekerken, Berlin'e giden Ermeni heyetin üyeleri arasında yer alan Minay Çeraz'ın antlaşmayı izleyen günlerde

İstanbul'da Ermenice yayımlanan "Berlin Kongresi'nde Ne Kazandık?" başlıklı makalesindeki ifadelerine yer vermektedir. Çeraz, söz konusu yazısında Berlin'de Ayastefanos'a oranla daha kazançlı olduklarını, Berlin'de alınan kararların güçlü olduğunu, haklarıyla ilgili olarak Ayastefanos'ta sadece Rusya'nın güvencesine karşılık, Berlin'de Avrupa'nın diğer bazı devletlerinin de yükümlülükler üstlendiklerini belirtmiştir. Çeraz burada doğru bir tespitte bulunmuştur. Çünkü Berlin Antlaşması'nın altında Avrupa'daki büyük devletlerin de imzaları vardı. Bu nedenler Ermeniler, Rusların yanı sıra Avrupa devletlerinin güçlerini de arkalarında hissediyorlardı.

Azer'in üzerinde durduğu bir diğer konu Osmanlı döneminde kurulan Ermeni terör örgütleri ve olaylarıdır. Bilindiği gibi, Ermenilerin 1890'lı yıllardan itibaren giriştikleri eylemler I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş ve savaşta başka bir boyut kazanmıştır. Yazar bu dönemde kurulan ve faaliyet gösteren "Anavatan'a Doğru", "Armenakan Partisi", "Hınçak Partisi" ve "Taşnak Partisi" hakkında öz bilgiler vermekte ve öne çıkan bazı eylemlerinden bahsetmekte ve özellikle Zeytun Olayları ve II. Abdülhamit'e yönelik suikast girişimi üzerinde durmaktadır. Bu noktada Azer'in alıntı yaptığı, Taşnakların kurucularından Kristopar Mikayeliyan tarafından tasarlanan II. Abdülhamit'e suikast girişimi konusunda Kazım Karabekir Paşa'nın sözleri dikkat çekicidir:

"21 Temmuz 1905 Cuma günü Yıldız'da Sultan Hamid camiden çıkıp arabasına bineceği sırada seyircilere mahsus arabalar arasından birinde boğucu gazlı bir cehennem makinası infilak etmiş. Üçü asker olmak üzere 23 kişi telef ve 58 kişi de ağır ve hafif mecruh olmuştu.

Rus Ermenilerinin hazırladıkları bir suikasttır. Eğer Sultan Hamid ölseydi Beyoğlu'nda ve birçok yerde bombalar patlatılacak, kargaşalıklar çıkartılacak ve bu suretle Avrupa'nın dikkati Şark vilayetlerinde Ermeni istiklal meselesine çekilmiş olacaktı..."

Kazım Karabekir Paşa suikast girişiminin Rus Ermenileri tarafından hazırlandığını belirtmektedir. Yabancı ülkelerde yaşayan Ermenilerin, Osmanlı Ermenilerine yönelik yoğun kışkırtma faaliyetleri olmuştur. Azer'de bu konuyu İstanbul'daki dönemin Almanya Büyükelçisi'nin Berlin'e gönderdiği rapordan bazı alıntılar yaparak doğrulamaktadır. Büyükelçi bu rapordaki ifadelerinde, yabancı ülkelerdeki Ermenilerin isyana teşvik propagandalarının İstanbul'da amacına ulaştığını ve bu gibi hareketlerin dışında olan Ermenilerin de huzurunun tehlikeye sokulduğunu belirtmiştir.

Azer eserinde 1915 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından alınan Ermenilere yönelik sevk ve iskân kararına kısaca değinirken, Doğu Cephesi'nde yaşananlar üzerinde

durmuştur. Bilindiği üzere Doğu Cephesi'nde Osmanlı büyük kayıplar vermiştir. Bu kayıpların başlıca nedeni Osmanlı'nın Ruslarla savaşırken, bölgedeki Ermenilerin cephe gerisinden Rus ordusuna verdiği destektir. Cephe gerisinin güvenliğinin sağlanması için bir çare bulunması gerektiğini belirten Azer, ayrıca Erzurum, Van gibi vilayetlerde Ermeniler tarafından yapılan saldırıların, sevk ve iskân kararının alınmasında önemli rolü olduğunu belirtmektedir.

Azer, kitabın ilerleyen bölümlerinde sırasıyla Kurtuluş Savaşı, Sovyet Dönemi ve Sovyet sonrası dönemde Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle olan ilişkilerine yer vermektedir. İlk olarak Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki dönemde kurulan ilişkiler konusunda, o tarihlerde Ermenistan ve Gürcistan ile ilişkilerin neredeyse hiç olmadığından bahsederken, Azerbaycan ile daha farklı bir bağlantının olduğunu ifade etmektedir. Büyük Millet Meclisi'nin ilk temsilciliğinin 1920 yılının Ağustos ayında Bakü'de açıldığını, 1921 yılında Azerbaycan'ın Ankara'ya büyükelçi atadığını belirten Azer, bu dönemdeki ilişkilerin bir yönünün de ekonomik olduğunu hatırlatmaktadır. Nitekim Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir'e 3 Mayıs 1920 tarihinde gönderdiği bir telgrafta, Azerbaycan Hükümeti'nden azami miktarda borç sağlanması için çaba sarf etmesinin istediğini belirtmektedir.

Azerbaycan'da Bolşevikler egemen olduktan sonra da ilişkiler devam etmiştir. Bolşevikler tarafından Azerbaycan Devlet Başkanlığı'na getirilen Neriman Nerimanov'un dönem dönem Türkiye'ye petrol yardımıyla bulunduğunu ifade eden Azer, 1921 yılının Mart ayında Mustafa Kemal'in Memduh Şevket aracılığıyla Nerimanov'a iletilen mektubu üzerine 500 kilo altın, 30 sistem petrol, 2 sistem benzin ve 8 sistem yağın Ankara'ya sevk edildiğini vurgulamaktadır. Elbette bu yardımlar Sovyet Rusya'nın onayıyla yapılmıştır. Ancak bu Azerbaycan'ın Kurtuluş Savaşı'na katkı yaptığını değiştirmez.

Azer kitabında 1970'li yıllarda başlayan ve yaklaşık 10 yıl devam eden Dışişleri mensuplarına yönelik Ermeniler tarafından gerçekleştirilen terörist eylemlere de ayrı bir bölümde yer vermiştir. Ermeniler bu dönemde terörü kullanarak Türklere karşı ileri sürdükleri sözde soykırım iddialarının dünya gündemine gelmesini amaçlamışlar ve bunda da maalesef başarılı olmuşlardır. Bu terörist eylemlerin dönemin yetkilileri tarafından küçümsenmesinin bedeli ise Türkiye açısından büyük olmuştur. Diplomatomuz ve dışişleri çalışanlarımız bu dönemde şehit edilmiştir. Üstelik bu olaylara Batı basını adeta alkış tutmuş teröristleri masum insanlar olarak lanse etmişlerdir. Azer'de meslek arkadaşlarının maruz kaldığı bu terör eylemlerine yer vererek, konu ile ilgili değerli bilgileri okuyucularına sunmuştur.

Azer, kitabında özellikle Sovyetlerin dağılması esnasında ve sonrasında Azerbaycan ile kurulan ilişkilere ayrıntılı olarak yer vermektedir. Sovyetlerin dağılmasının ardında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan "Güney Kafkasya Ülkeleriyle

İlişkiler” bölümünde genel müdür yardımcılığına getirilmesi kendisine Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile yapılan temaslar ve görüşmelerde hazır bulunma imkânı vermiştir. Diğer bir deyimle yaşanan bu sürecin birebir tanığı olmuştur. Bu bakımdan Acer’in döneme yönelik verdiği bilgiler ve izlenimleri bölge çalışanları açısından son derece yararlı ve önemlidir.

Azer, kitabının son bölümünü ise Karabağ Sorunu’na ayırmıştır. Yaklaşık 20 yıldır süren Karabağ Sorunu, Güney Kafkasya bölgesinin istikrarı ve geleceği açısından çözülmesi gereken en önemli sorunların başında gelmektedir. Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgali ile başlayan sorun, günümüzde maalesef nihai bir çözüme kavuşturulamamıştır. AGİT Minsk Grubu çerçevesinde yapılan çalışmalar da henüz bir sonuç doğurmamıştır. Adeta bir kördüğümüne dönen bu sorunu tarihsel perspektiften ele alan Azer, sorunun dünü ve bugünü hakkında ayrıntılı ve değerli bilgiler sunmaktadır.